

Na půl cesty do nebe - cvičení a meditace

Arthur Zajonc

NA ZÁKLADĚ OSNOVY RUDOLFA STEINERA

První setkání s matematikou

Pro mnohé studenty bylo jejich první setkání s matematikou zatíženo frustrací, která se zakládala na strachu. Pro jiné se matematika stala důkazem transcendentních skutečností a evidencí neznámého v běžném životě. V Platónově a Pythagorově světonázoru zaujímá matematika pozici na půl cesty do čiré říše forem; mohli bychom říct, že je na půl cesty do nebe. Její čistota je nadchla a stala se bytostnou součástí spirituální výbavy, kterou očekávali od svých studentů. Nad vchodem do Platónovy akademie byla vytesána slova: „Neznalý geometrie, nevstupuj.“ Z pohledu Platóna člověk prostřednictvím studia matematiky přivykl rozumovému životu, který byl osvícený a disciplinovaný a značně oprostěný od smyslu a tělesných rozptýlení. Platón tudíž tvrdil, že pokud si přejeme objevit principy, jež vládnou a utvářejí materiální existenci, měli bychom se soustředit na nehmotnou oblast matematiky a filosofie. Z Platónova pohledu má ze studia matematiky užitek státník i učenec. Žádný řádný filosof-panovník nemůže být neobeznámen s geometrií. A konečně, můžeme-li věřit Plútarchovi a „Platón řekl, že Bůh pracuje geometricky neustále,“* je nanejvýš vhodné, aby filosof-panovník znal díla Boží mysli. Zajisté, všechno nemůže být redukováno na míry a matematiku, avšak i dnes nám matematická cvičení mohou poskytnout pomoc, zvláště tehdy, když se pokoušíme rozvinout takovou formu myšlení, které je dostatečně svobodné a pohyblivé, aby dokázalo rozumět čirým relacím, které vyvstávají během kontemplativního výzkumu.

Trojúhelník, triáda vztahů a zkušenost metamorfózy

Jeden z nejjednodušších geometrických vztahů je vyjádřen trojúhelníkem. Můžeme ho použít, abychom si osvětlili triádu vztahů mezi vztažností, proměnou a zprostředkováním. Trojúhelník je běžně definován jako geometrický útvar, jehož tři strany jsou utvořeny přímkami, jež leží v rovině. Můžeme začít tím, že budeme uvažovat nad trojúhelníkem, který je zde narýsován. Je to skutečně trojúhelník? Jsou přímkami, které tvoří strany, skutečně dokonale rovné nebo nekonečně dlouhé a tenké? Skutečné přímkami takové být musí, avšak ty narýsované nikdy nemohou tento ideál ztělesnit beze zbytku. Je zřejmé, že narýsované přímkami jsou spíše symbolem ideálního mentálního obrazu tří dokonalých přímek ležících v jediné rovině a protínajících se ve třech bodech. Použijte narýsovaný trojúhelník, abyste si představili ten ideální, ten pravý. Trojúhelník vyjadřuje velice specifický vztah, který se liší od kruhu, čtverce nebo jiného tvaru. Matematika je, jak by mohl někdo říci, celá o čistých vztazích. Všechno vedlejší je ponecháno stranou. Je absurdní myslet například na kulatý nebo čtvercový trojúhelník. To by prostě trojúhelník nebyl. Trojúhelník má svoji vlastní podstatu, čirou a jednoduchou.

* Plutarchos: *Convivialium disputationum*, liber 82.

Jakmile si dokážete představit trojúhelník v mysli, nechte ho, ať se změní. Například posuňte jednu jeho stranu a ostatní nechte stát v původní pozici tak, jako na dále uvedeném obrázku *a* a *b*. Dokud zůstane přímka v rovině, kterou tvoří dvě zbývající, jsme stále u trojúhelníku, ačkoliv se jeho detaily liší od původního. Když jste si pohráli s jednou stranou, posuňte druhou stranu a ve stejné pozici nechte pouze jednu stranu. Dopřejte si čas a současně rozpoohybujte dvě strany, aby se pohybovaly volně v rovině doprava nebo doleva, ať se otáčejí. Nakonec rozpoohybujte také třetí stranu a otáčejte i s ní, takže nyní se pohybuji všechny tři. Ve svém mentálním zraku můžete pokračovat v proměně všech tří stran. Nezáleží na tom, jak se mění, v každém případě zde máte trojúhelníky či spíše trojúhelník v proměnách. Úhly a velikost stran trojúhelníku se mění, ale podstata trojúhelníku zůstává zachována. Nějaký čas setrvejte u posouvání a otáčení stran trojúhelníku a vnímejte sami sebe v této postupné transformaci, během níž se přibližujete k celku, který tvoří tři přímky a jejich vzájemné vztahy. To je zkušenost metamorfózy. Ačkoliv se změnilly konkrétní tvary, vztahy v trojúhelníku zůstaly zachovány.

Nakonec si položte otázku, co to je, co vám umožňuje v nekonečné řadě možností rozpoznat, že se vždy jedná o trojúhelník? S touto otázkou se dostáváme dále k obecnému. Mentální obraz měnícího se trojúhelníku mizí. Nyní hledáme něco, co je společné všem jednotlivým příkladům trojúhelníku, něco, co je vtěleno do konkrétního tvaru a přece oním konkrétním tvarem není. V tomto smyslu se začínáme blížit k ideji čili čistému pojmu (a tušit ji): k trojúhelníku. Všimněte si, že pojem trojúhelník nevypadá jako trojúhelník. Nevypadá jako nic, protože nyní jsme v rovině čistého myšlení.

V tomto cvičení jsme se posunuli od hrubého smyslového obrazu (symbol trojúhelníku) k statickému mentálnímu obrazu, k trojúhelníku v pohybu a nakonec skrze proud jednotlivých trojúhelníků až k čistému myšlení: k trojúhelníku samotnému. Tato posloupnost je archetypální. Řečeno jazykem, který jsem užil před chvílí: mentální obraz ztělesňuje čistý vztah „trojúhelník“. Když trojúhelník roz- pohybuje, osvobodíme se od návyku vidět trojúhelník jako něco jednotlivého. Abychom určili, co mají všechny jednotlivé případy společného, musíme dokonce překročit i pohybuji se trojúhelník a dospět k čistému myšlení. Idea „trojúhelníku“ není mrtvá ani statická, ale plodná. Když přemýšlíme a cítíme způsobem, který po nás toto cvičení vyžaduje, zjistíme, že idea „trojúhelníku“ je „zprostředkovatel“. Tímto způsobem se po krůčcích přibližujeme tvůrčí moci myšlenkového světa. Oblast zprostředkování je zcela odlišná od mrtvé abstrakce, kterou si obvykle s myšlenkovým světem spojujeme.

Díky cvičením, jako je toto, které vzniklo na základě osnovy Rudolfa Steinera,* si začínáme uvědomovat skutečnou duchovní aktivitu, která působí v nás i ve světě a kterou nazýváme myšlením. Učíme se žít v pohybu, zatímco současně rozpoznáváme prvek formy, metamorfózy a trvalé vztáznosti. Od ovzduší kolem nás až ke galaxiím nad námi: vesmír se ustavičně mění, ale v těchto změnách působí trvalé principy či pravdy. Pythagoras nazrel číslo neboli čisté vztahy jakožto architektonický princip, který utváří celou existenci.

Podle Keplerova tvrzení „geometrie, která byla před vznikem věcí věčná spolu s božskou myslí, zásobovala Boha původními vzory stvoření a poté přešla do člověka spolu s obrazem Božím“. ** Básník a matematik Novalis poznamenal: „Pravá matematika je náležitou součástí magie. Život bohů - to je matematika. Čistá matematika je náboženství.“ ***

* Rudolf Steiner: *Human and Cosmic Thought*, Rudolf Steiner Press, Londýn, s. 9-14.

** Johannes Kepler: *The Harmony of The World* (Linz, 1619), kniha IV, kap. 1, překlad E. J. Alton, A. M. Duncan a J. V. Field (1997), s. 304.

*** Arthur Zajonc: *An Aeolin Harp: Náture and Novalis' Science*, Journal for An- throposophy, číslo 32, podzim 1980.

morfózy a trvalé vztažnosti. Od ovzduší kolem nás až ke galaxiím nad námi: vesmír se ustavičně mění, ale v těchto změnách působí trvalé principy či pravdy. Pythagoras nazrel číslo neboli čisté vztahy jakožto architektonický princip, který utváří celou existenci.

Podle Keplerova tvrzení „geometrie, která byla před vznikem věcí věčná spolu s božskou myslí, zásobovala Boha původními vzory stvoření a poté přešla do člověka spolu s obrazem Božím“. Básník a matematik Novalis poznamenal: „Pravá matematika je náležitou součástí magie. Život bohů - to je matematika. Čistá matematika je náboženství.“

Na určitém stupni kontemplatívni zkušenosti se pohyb a metamorfóza stávají klíčovým rysem. Překonali jsme předmět trojúhelníku coby statický obraz a nyní místo toho žijeme v oblasti metamorfózy, která je svobodná a zároveň má své omezení. Tři přímky se pohybují a otáčejí (metamorfóza) s jednoduchým omezením, že zůstávají v jedné rovině a že ta sama stačí k tomu, aby zabezpečila vztahy „trojúhelníku“. Na tomto jednoduchém geometrickém cvičení si můžeme vybudovat způsob myšlení, jenž nám může být nápomocný při rozvíjení schopnosti vhlížet do skutečnosti v toku změn. Skrze studium matematických proměn neobjevujeme pouze skrytou krásu a harmonii geometrie, ale můžeme se rovněž učit vnímat její projevy v přírodě. Začínáme si všímat trvalosti a zákonitosti uprostřed nepřetržitého plynutí tvarů a metamorfóz. Přesně tuto schopnost vidět stálé relace v toku zkušeností vyžaduje kontemplatívni život a zvláště pak kontemplatívni myšlení.